

การถ่ายทอดความรู้เรื่องพืชและสัตว์มีพิษสู่ชุมชน ด้วยการประชาคมอย่างง่าย

ประวิทย์ เสรีขจรจารุ*

บทคัดย่อ

การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพของพืชและสัตว์มีพิษในชุมชนเกี่ยวกับความชุก, แหล่งที่พบ, ความเชื่อ, ทักษะการนำไปใช้ประโยชน์ โดยวิธีอภิปรายกลุ่มและการประเมินประสิทธิผลของการถ่ายทอดความรู้ด้วยการนำรูปแบบการทำประชาคมมาประยุกต์ใช้ โดยวิธีวิจัยกึ่งทดลองในหมู่บ้าน ๑๑ แห่งใน อำเภอยุชบุรี จังหวัดศรีสะเกษ; ใช้กลุ่มตัวอย่าง ๑๒๐ ตัวอย่าง ซึ่งคัดเลือกด้วยวิธี Stratified Random Sampling. วิเคราะห์ข้อมูลแสดงค่าความถี่, ค่าร้อยละ, ค่าเฉลี่ย, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานโดยวิธีสถิติ pair t-test.

การศึกษาคความชุกของพืชและสัตว์มีพิษจำนวน ๒๓ ชนิดที่นำมาศึกษาพบว่าสบู่ดำ, มันสำปะหลัง, คางคก, เห็ดขี้วัว, เห็ดแดงน้ำหมาก และเห็ดน้ำผึ้ง พบในทุกหมู่บ้าน, พบกระจายอยู่ทั่วไปในทุ่งนา, บริเวณวัด บ้าน โรงเรียน ฯลฯ, ซึ่งเป็นความเสี่ยงของชุมชน ประกอบกับชาวบ้านยังมีความเชื่อและทัศนคติเดิมที่ถ่ายทอดกันมาเกี่ยวกับพืชและสัตว์มีพิษ รวมถึงการนำไปใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพได้. ด้านการศึกษาถึงประสิทธิผลของการถ่ายทอดความรู้พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีระดับความรู้หลังการทำประชาคม สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕. แม้คะแนนที่เพิ่มขึ้นอาจไม่แตกต่างมากนัก เนื่องจากปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ เช่น ภาษา, ความเชื่อและทัศนคติเดิมของชาวบ้าน, แต่การถ่ายทอดความรู้ด้วยการประชาคมอย่างง่ายก็เป็นกลวิธีหนึ่งที่จะช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน โดยคนในชุมชนเอง ซึ่งอาจนำไปประยุกต์ใช้ในงานสาธารณสุขอื่นต่อไป.

คำสำคัญ: การถ่ายทอดความรู้, พืชและสัตว์มีพิษ, การประชาคม

Abstract

Propagation of Knowledge about Poisonous Plants and Animals in a Community through a Simple Civil Society

Prawit Sereekajornjaru*

*Khukhan Hospital, Sisaket Province

This study was undertaken to determine qualitative data pertaining to the availability, beliefs, attitudes, and utilization of poisonous plants and animals in a community using group discussion, followed by an assessment of the efficiency of conveying the knowledge by civil society. The format was a quasi-experimental research approach in 11 villages in Khukhan district, Sisaket Province. The experiment was conducted by means of a stratified random sampling procedure; 120 samples were retrieved. The data obtained were statistically assessed in respect of frequency, percentage, means plus or minute the standard deviation, and paired t-test for comparison.

The results showed that, among the 23 kinds of poisonous plants and animals studied, jatropha, tapioca, toad, *Copelandia cyaneseens*, *Russula emetica*, and *Phaeogyroporus portentosus* were present in every village in the fields, around temples and residences, etc. This finding, together with the traditional beliefs and attitudes of the villagers regarding poisonous plants and animals, could possibly lead to a health risk for the community. After utilizing simple civil society communication, the study group had shown significantly increased knowledge ($p < 0.05$). The factors affecting the result of the learning process included language and the villagers' traditional beliefs and attitudes. Although the statistical increase was not distinctive, the propagation of knowledge on poisonous plants and animals among the community through a simple civil society was a learning strategy that was related to some extent to the educational level in the community with regard to the local villagers in their own community. Furthermore, this type of learning strategy may also be adapted for utilization in other public health-related work.

Key words: propagation of knowledge, poisonous plants and animals, civil society

*โรงพยาบาลยุชบุรี จังหวัดศรีสะเกษ



ภูมิหลังและเหตุผล

การที่ประชาชนได้รับพิษและสัต์ว์มีพิษเกิดอันตราย เป็นปัญหาของการสาธารณสุขไทย. ใน พ.ศ. ๒๕๔๗- ๒๕๔๙ มีผู้ป่วยจากได้รับเห็ดพิษ ๑,๓๐๓ ราย, ๑,๓๒๔ ราย และ ๑,๓๐๒ ราย และเสียชีวิต ๑๒ ราย, ๑ ราย และ ๑ ราย ตามลำดับ^(๑). อัตราป่วยจากการบริโภคเห็ดพิษเพิ่มขึ้นจาก ๐.๘๗ ต่อประชากรแสนคนใน พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็น ๑.๙๗ ต่อประชากรแสนคนใน พ.ศ. ๒๕๔๗^(๒). ใน พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๙ มีผู้ได้รับพิษจากมันสำปะหลัง ๑๓๕ ราย ๑๗๕ ราย และ ๑๙๑ ราย ตามลำดับ. อาชีพที่เสี่ยงรับพิษมากที่สุด คือ เกษตรกร. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังมากที่สุด และก็พบผู้ป่วยมากที่สุดด้วย^(๓).

ในจังหวัดศรีสะเกษ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่อำเภอปรังค์ภูมิผู้เสียชีวิตจากกินเห็ดพิษ ๑ ราย และที่อำเภอภูสิงห์มีผู้ป่วยเสียชีวิตจากกินมันสำปะหลังดิบ ๑ ราย และเห็ดพิษ ๑ ราย^(๔). อำเภอขุขันธ์เป็นอำเภอขนาดใหญ่ที่มีชายแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชา มีพื้นที่ทางการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ มีผู้ป่วยจากกินพิษและสัต์ว์มีพิษเข้ามารักษาในโรงพยาบาลชุมชน คือกินเห็ดพิษ ๒๕ ราย, สบู่ดำ ๙ ราย, มันสำปะหลัง ๔ ราย, แผลงโหน ๑ ราย, มะกล่ำตาหนู ๑ ราย, กลอย ๑ ราย, ปลาปักเป้า ๒ ราย^(๕). พิษพิษ และสัต์ว์มีพิษเหล่านี้กระจายอยู่ทั่วไปในท้องถิ่นชนบท และชาวบ้านยังไม่มีความรู้ในเรื่องพิษของพืชและสัต์ว์ที่ชัดเจน แต่อาศัยการถ่ายทอดบอกต่อกันมา ไม่ใช่การเรียนรู้ที่เป็นระบบ^(๖). จากการสัมภาษณ์ครอบครัวผู้เสียชีวิตจากการกินพิษพิษในอำเภอปรังค์ภูมิ และอำเภอภูสิงห์พบว่าชาวบ้านไม่ทราบมาก่อนว่าพืชและเห็ดพิษนั้น ๆ เป็นพิษ แม้ว่าเคยได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ บ้างแต่ก็ไม่ทราบรายละเอียดและไม่เห็นภาพตัวอย่างทำให้ไม่สามารถแยกแยะระหว่างเห็ดกินได้และเห็ดพิษ^(๗). สังคมไทยในปัจจุบันยังใช้วิธีสื่อสารแบบอดีตที่ผ่านมา คือ การสื่อสารทางเดียว ไม่มีช่องทางให้แสดงความคิดเห็นป้อนกลับมา และมักเน้นที่การแจ้งข่าวสาร, การประชาสัมพันธ์และการอบรม ในขณะที่การสื่อสารที่จะทำ

เกิดการเรียนรู้ และมีส่วนร่วมของชุมชน, ต้องมีลักษณะของ “กระบวนการ” จึงจะสามารถกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นตื่นตัว, ตระหนักและเห็นความสำคัญของประเด็นเรื่องราวนั้น ๆ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และขยายผลของการเรียนรู้ของตนเองสู่คนอื่น ๆ. ดังนั้นการประชาคมท้องถิ่นสมควรจะมีบทบาทเป็น “กระบวนการเรียนรู้” และ “ขบวนการเคลื่อนไหว”.^(๘) การศึกษารูปแบบการถ่ายทอดความรู้เรื่องพิษและสัต์ว์มีพิษสู่ชุมชน จะช่วยนำไปสู่การเลือกวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมสำหรับถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถสร้างการพึ่งตนเองด้านสุขภาพต่อไป.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาเพื่อ

๑. ศึกษาความชุก, แหล่งของพืชและสัต์ว์มีพิษในตำบลปรือใหญ่ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ.
๒. ศึกษาถึงความเชื่อ, ทศนคติ, การนำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับพืชและสัต์ว์มีพิษของชุมชน.
๓. ประเมินประสิทธิผลการถ่ายทอดความรู้เรื่องพิษและสัต์ว์มีพิษสู่ชุมชนโดยการประชาคมอย่างง่าย.

ระเบียบวิธีศึกษา

การศึกษาพืชและสัต์ว์มีพิษในชุมชนเกี่ยวกับความชุก, แหล่งที่พบ, ความเชื่อ, ทศนคติ, การนำไปใช้ประโยชน์ ใช้วิธีอภิปรายกลุ่ม (group discussion) และประเมินประสิทธิผลการถ่ายทอดความรู้เรื่องพิษและสัต์ว์มีพิษสู่ชุมชนที่ดำเนินการตามรูปแบบการทำประชาคมโดยวิธีวิจัยกึ่งทดลอง (quasi-experimental research) ในหมู่บ้าน ๑๑ แห่งของตำบลปรือใหญ่, อำเภอขุขันธ์, จังหวัดศรีสะเกษ ในช่วงเดือนสิงหาคม - ตุลาคม ๒๕๕๐, ใช้ กลุ่มตัวอย่าง ๑๒๐ ตัวอย่างซึ่งสุ่มเลือกด้วยวิธี stratified random sampling) และดำเนินการทำประชาคมอย่างง่ายของแต่ละหมู่บ้านพบว่ามีตัวแทนแต่ละหลังคาเรือนเข้าร่วมการประชาคมอย่างง่าย ที่จัดขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน จำนวนรวม ๗๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐ ของหลังคาเรือนทั้งหมด (ตารางที่ ๑).

ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS หาค่าความถี่, ค่าร้อยละ, ค่าเฉลี่ย และค่า

ตารางที่ ๑ หมู่บ้าน, หลังคาเรือน, จำนวนตัวอย่าง และจำนวนผู้เข้าร่วมการประชามอย่างง่าย

หมู่บ้าน	จำนวน หลัง คาเรือน	จำนวน ตัวอย่าง	ตัวแทน ที่เข้าร่วม ประชาม
บ้านปรีอใหญ่	๑๘๒	๑๕	๕๐
บ้านหลัก	๑๑๕	๑๒	๖๑
บ้านดาเบ๊ะ	๑๘๑	๒๐	๘๔
บ้านโพธิ์สว่าง	๗๗	๗	๕๒
บ้านเกษนาค้อ	๕๓	๘	๘๖
บ้านทุ่งชัย	๑๒๘	๑๒	๖๘
บ้านนาค้อ	๓๕	๔	๔๘
บ้านโนนสมบูรณ์	๑๐๔	๑๑	๖๕
บ้านนาจะเรียว	๑๖๕	๑๖	๗๔
บ้านหนองอาเสร	๔๓	๓	๓๖
บ้านเนินเสรี	๘๔	๘	๖๐
รวมทั้งสิ้น	๑,๒๑๑	๑๒๐	๗๒๔

เบี่ยงเบนมาตรฐาน, และใช้สถิติเปรียบเทียบโดย pair t-test. เครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง, ความชุก, แหล่งที่พบพืชและสัตว์มีพิษ ใช้แบบสอบถาม; ข้อมูลความเชื่อทัศนคติ และการนำไปใช้ประโยชน์ใช้แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม; การวัดระดับความรู้ ใช้แบบทดสอบความรู้ที่สร้างขึ้นเองที่มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องส่วนที่เป็นพิษของพืชและสัตว์, อาการเกิดพิษ, การดูแลรักษาเบื้องต้น โดยเป็นแบบทดสอบปรนัยจำนวน ๒๐ ข้อ ๒๐ คะแนน ซึ่งรับรองความถูกต้องโดยผู้ทรงคุณวุฒิประกอบด้วยอาจารย์ด้านเภสัชเคมีและเทคโนโลยีเภสัชกรรม ๑ คน, ผู้เชี่ยวชาญด้านแบบสอบถาม ๑ คน และแพทย์โรงพยาบาลชุมชน ๑ คน, และทำการทดสอบความเชื่อถือได้กับกลุ่มตัวอย่าง ๓๐ คนซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจริง ได้ค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยงเท่ากับ ๐.๗๔ และทดสอบความยากง่ายที่ระดับ ๐.๒ และ ๐.๘.

การถ่ายทอดความรู้ดำเนินการโดยอบรมให้ความรู้เรื่องพืชและสัตว์มีพิษ และทำประชามอย่างง่าย แก่เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย, ผู้ใหญ่บ้าน, ตัวแทน อสม.หมู่บ้านละ ๑ คน

พร้อมแจกสื่อการเรียนรู้ ประกอบด้วยภาพพลิก, สื่อมัลติมีเดียเรื่องพืชและสัตว์มีพิษของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์. หลังจากนั้นให้ผู้ผ่านการอบรมไปถ่ายทอดความรู้แก่ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านของตนเอง ตามช่วงเวลาที่เหมาะสมของแต่ละหมู่บ้าน โดยการทำประชามอย่างง่าย ซึ่งหมายถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้วยรูปแบบการเปิดเวทีให้ชาวบ้านได้พูดคุย, แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อระดมสมองของชาวบ้าน ในการค้นหาและจัดการพืชพิษ สัตว์พิษในชุมชนโดยมีขั้นตอนไม่ยุ่งยากซับซ้อน, ใช้เวลาไม่นานเกินไป, ให้คนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยใช้สื่อภาพพลิกประกอบ ซึ่งก่อนการประชามจะมีการให้ความรู้เรื่องพืชและสัตว์มีพิษกับชาวบ้านด้วยสื่อและอุปกรณ์การเรียนรู้อย่างง่ายและทันสมัยซึ่งประกอบด้วย VCD, คอมพิวเตอร์แบบพกพาและเครื่องฉาย (Projector) พร้อมจอ ซึ่งมีรูปแบบคล้ายการฉายหนังกลางแปลงในอดีต ซึ่งมุ่งเน้นที่การให้ชาวบ้านได้เห็นภาพเพื่อให้รู้จักพืชและสัตว์มีพิษนั้น ๆ และมีความรู้ในเบื้องต้นก่อนทำประชาม.

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไป กลุ่มตัวอย่าง ๑๒๐ คนเป็นหญิง ๘๘ คน (ร้อยละ ๗๓.๓) เป็นชาย ๓๒ คน (ร้อยละ ๒๖.๗), อายุส่วนใหญ่อยู่ในช่วง ๓๐-๕๐ปี ๘๑ คน (ร้อยละ ๖๗.๕), ต่ำกว่า ๓๐ ปี ๑๔ คน (ร้อยละ ๑๕.๘) และมากกว่า ๕๐ ปี ๒๐ คน (ร้อยละ ๑๖.๗). ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเขมร ๕๔ คน (ร้อยละ ๔๕.๐), ส่วย ๔๖ คน (ร้อยละ ๓๘.๓), ไทยกลาง ๑๒ คน (ร้อยละ ๑๐) และลาว ๘ คน (ร้อยละ ๖.๗). ระดับการศึกษาจบประถมศึกษา ๘๘ คน (ร้อยละ ๘๑.๖), มัธยมศึกษา ๒๐ คน (ร้อยละ ๑๖.๗) และสูงกว่ามัธยมศึกษา ๒ คน (ร้อยละ ๑.๗). ส่วนใหญ่ร้อยละ ๗๐ (๘๔/๑๒๐) เคยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับพืชและสัตว์มีพิษมาก่อน, สื่อที่ใช้รับข่าวสารประจำวันส่วนใหญ่คือ โทรทัศน์ ๑๐๙ คน (ร้อยละ ๙๐.๘) และหอกระจายข่าว ๖ คน (ร้อยละ ๕), วิทยู ๔ คน (ร้อยละ ๓.๓) และหนังสือพิมพ์ ๑ คน (ร้อยละ ๐.๘). ตัวแทนของแต่ละหลังคาเรือนที่เข้าร่วมประชามอย่างง่ายจำนวน ๗๒๔ คน เป็นร้อยละ ๖๐ ของ



ตารางที่ ๒ ความชุกและแหล่งที่พบของพืชและสัตว์มีพิษในชุมชน

ที่	พืชพิษสัตว์พิษ	จำนวนที่พบ		สถานที่พบ
		หมู่บ้าน	ร้อยละ	
๑	มะกล่ำตาหนู	๓	(๖๔)	ป่า, ทุ่งนา, บ้าน, โรงเรียน
๒	สบู่แดง	๓	(๖๔)	บ้าน, วัด, โรงเรียน
๓	สบู่ดำ	๑๑	(๑๐๐)	ริ้วบ้าน, โรงเรียน
๔	ลำโพงกาสลัก	๓	(๒๓)	บ้าน, ศาลากลางบ้าน
๕	ลำโพงขาว	๓	(๒๓)	บ้าน, สวน
๖	พันชาด	๕	(๘๒)	ทุ่งนา, ป่า, ศาลากลางบ้าน
๗	โพธิ์ศรี	๒	(๑๘)	วัด, โรงเรียน
๘	มะเกลือ	๕	(๔๕)	ทุ่งนา, บ้าน, ศาลากลางบ้าน
๙	มันสำปะหลัง	๑๑	(๑๐๐)	ไร่, บ้าน
๑๐	คิ้วน้ำมัน	๑๐	(๕๑)	พบเห็นทั่วไปตามพุ่มไม้
๑๑	ปลาปักเป้า	๑๐	(๕๑)	ห้วย, หนอง
๑๒	คางคก	๑๑	(๑๐๐)	ทุ่งนา, ป่าและทั่วไป
๑๓	เห็ดระโงกหิน	๘	(๗๓)	ทุ่งนา, ป่า
๑๔	เห็ดสมองวัว	๑	(๕)	ทุ่งนา, ป่า
๑๕	เห็ดเกร็ดดาว	๖	(๕๕)	ทุ่งนา, ป่า
๑๖	เห็ดขี้วัว	๑๑	(๑๐๐)	ทุ่งนา, ป่า, กองมูลสัตว์
๑๗	เห็ดขี้ควาย	๑๐	(๕๑)	ทุ่งนา, ป่า, กองมูลสัตว์
๑๘	เห็ดหัวกรวดครีบเขียว	๖	(๕๕)	ทุ่งนา, ป่า
๑๙	เห็ดไข่เน่า	๔	(๓๖)	ทุ่งนา, ป่า
๒๐	เห็ดไข่หงส์	๕	(๘๒)	ทุ่งนา, ป่า
๒๑	เห็ดแดงน้ำหมาก	๑๑	(๑๐๐)	ทุ่งนา, ป่า, โรงเรียน
๒๒	เห็ดปะการังส้ม	๖	(๕๕)	ทุ่งนา, ป่า, ภูเขา
๒๓	เห็ดน้ำผึ้ง	๑๑	(๑๐๐)	ทุ่งนา, ป่า

หลังคาเรือนทั้งหมด (ดูตารางที่ ๑ ประกอบ).

รายละเอียดผลการสำรวจความชุกและแหล่งที่พบพืชและสัตว์มีพิษแสดงอยู่ในตารางที่ ๒.

ด้านความเชื่อ, ทศนคติและการนำไปใช้ประโยชน์พบว่า มีพืชและสัตว์มีพิษหลายชนิดที่ชาวบ้านได้มีการนำส่วนที่เป็นพิษของพืชและสัตว์มาใช้ประโยชน์ รายละเอียดแสดงในตารางที่ ๓.

ด้านประสิทธิผลของการถ่ายทอดความรู้ด้วยการประชาคม

อย่างง่าย ในภาพรวมพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีค่าคะแนนเฉลี่ย ก่อนและหลังการทำประชาคมอย่างง่าย เป็น ๗.๔๓, ๑๐.๙๘ ตามลำดับ เพิ่มขึ้น ๓.๕๕ กลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับพืชและสัตว์มีพิษสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายหมู่บ้านจำนวน ๑๑ หมู่บ้าน พบว่ากลุ่มตัวอย่างทุกหมู่บ้านมีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เช่นกัน (ตารางที่ ๔).

ตารางที่ ๓ ข้อมูล ความเชื่อ, ทักษะ และ การนำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับพืชและสัตว์มีพิษของชุมชน

ที่	พืชพิษสัตว์พิษ	ความเชื่อ, ทักษะ, การนำไปใช้ประโยชน์
๑	มะกล่ำตาหนู	เมล็ดนำมาทำเครื่องประดับ, เด็กชอบเก็บเมล็ดมาเล่นเนื่องจากสีสวยงาม รากไม่นำมาทำยาสมุนไพร ซึ่งทั้งเมล็ดและรากเป็นส่วนที่มีพิษ
๒	สนุ่นดำ, สนุ่นแดง	ปลูกเป็นรั้วบ้าน, น้ำยางนิยมนำมาใช้กวาดปากเด็ก เพื่อรักษาแผลในปาก ต้นและใบ ชาวบ้านนำมาใช้ทำพิธีกรรมพื้นบ้าน “รำแม่มด”
๓	ลำโพง	นำมาบดปรุงยาสมุนไพร ใช้รักษาโรคทางประสาท โดยหลวงพ่อบุญมาเป็นผู้ปรุงยา, ใบนำมาตากแห้งใช้เป็นยาสูบ
๔	พันชาด	เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ให้ร่มเงา ต้องการเก็บไว้แม่ใบและเปลือกจะมีพิษ
๕	โพธิ์ศรี	ผลนำมาทำเป็นล่อรถให้เด็กลากเล่น ซึ่งเมล็ดในผลมีพิษรุนแรง
๖	มะเกลือ	ใช้ย้อมผ้า, ผลนำมากิน เพื่อถ่ายพยาธิ เชื่อว่าดีกว่ายาแผนปัจจุบัน
๗	มันสำปะหลัง	นิยมนำหัวมันมาเผากิน, ใบมันสำปะหลังเอามาตากจมน้ำพริก ชาวบ้านเชื่อว่าหากกินมันเผากับเหล้าจะเบื่อกินมากกว่ากินดิบ
๘	ปลาปักเป้า	เชื่อว่าพันธุ์ที่มีหนามเท่านั้นที่มีพิษ และส่วนที่เป็นพิษคือไส้พุงปลาเท่านั้น
๙	คางคก	น้ำคัมคางคกนำมากิน เพื่อรักษาโรคเอดส์ได้
๑๐	เห็ดพิษ	มีหลายชนิดที่ชาวบ้านยังนิยมนำมากิน เพราะหาง่ายและรสชาติอร่อย เช่น เห็ดน้ำผึ้ง เห็ดแดงน้ำหมาก ซึ่งถ้าไม่ทำให้สุกจะมีพิษรุนแรง วิธีแยกเห็ดพิษส่วนใหญ่ไม่มีหลักการคัดแยกที่แน่นอน อาศัยประสบการณ์ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนคัดแยกให้, เลือกเห็ดที่มีหนอนก้นกิน, เห็ดที่ทิ้งไว้แล้วเปลี่ยนสีจะไม่กิน, เห็ดที่ขึ้นบริเวณหญ้าแห้งตายใหม่ ๆ ไม่กิน, ใส่ข้าวคั่ว ข้าวสวย, ซอนเงิน ถ้าข้าวหรือซอนเปลี่ยนสีแสดงว่าเป็นเห็ดพิษวิธีการป้องกันเห็ดพิษ จะใส่ใบย่านางเพราะเชื่อว่าป้องกันพิษได้ การแก้ไขพิษเบื้องต้นชาวบ้านจะใช้น้ำมะนาว, น้ำมะกรูดกินดูขับพิษไม่ใช่ผงถ่านเพราะดูสกปรก และกลัวติดเชื้อโรคจากถ่าน

ข้อสรุปการดำเนินการจัดการในชุมชนจากเวทีประชาคม กรณีไม่มีประโยชน์ ให้แต่ละบ้านทำลายทิ้ง, ตามที่สาธารณะต่าง ๆ กำหนดวันร่วมรณรงค์ทำลาย. กรณีมีประโยชน์ แต่ละครัวเรือนให้แจ้งเตือนลูกหลาน, ติดป้ายเตือน, ย้ายไปปลูกในที่เหมาะสมใกล้ชุมชน.

วิจารณ์

พืชและสัตว์มีพิษมีอยู่ทั่วไปในตำบลปรีอใหญ่ อำเภออุซัน จังหวัดศรีสะเกษ. จากการสำรวจข้อมูลความชุก พบว่า พืชและสัตว์มีพิษหลายชนิดมีอยู่ในทุกหมู่บ้าน โดยแหล่งที่พบในบริเวณบ้าน ในที่สาธารณะต่าง ๆ และที่สำคัญมากคือพบตามโรงเรียน ซึ่งเป็นความเสี่ยงสูง เพราะเด็กนักเรียนเป็นวัยที่อยากรู้อยากเห็นชอบลองโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดอันตรายได้. นอกจากนี้ ประชาชนยังต้องการเก็บรักษาบางชนิดไว้ เนื่องจากเป็นพืชเศรษฐกิจหรือมีประโยชน์ด้านอื่น ๆ ซึ่งก่อความเสี่ยงอันตรายของคนในชุมชน หากมาตรการ

ป้องกันและการแจ้งเตือนไม่เข้มแข็งพอ.

ข้อมูลด้านความเชื่อ ทักษะ การนำไปใช้ประโยชน์ ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีประชาคม พบมีหลายเรื่องที่เป็นปัญหาสาธารณสุขของชุมชน เช่น การนำยางต้นสนุ่นดำมาเป็นยาสมุนไพรรักษาแผลในปาก รวมถึงใช้กวาดปากเด็กเล็กที่ล้นเป็นฝ้าขาว เนื่องจากน้ำยางต้นสนุ่นดำมีส่วนที่เป็นพิษก่อให้เกิดอาการเสาร้อนอย่างรุนแรงได้, การนำผลต้นลำโพงมาบดปรุงยาบำบัดโรคประสาทก็เป็นความเชื่อที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากผลต้นลำโพงมีพิษก่ออาการประสาทหลอนคล้ายอาการโรคจิต, มันสำปะหลังเป็นพืชที่พบมากและพบทั่วไป



ตารางที่ ๔ คะแนนเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการถ่ายทอดความรู้

กลุ่มตัวอย่าง	Pre - test		Post - test		t	ค่า พี
	เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน		
บ้านปรีอใหญ่	๘.๔๒	๒.๓๔	๑๑.๕๔	๒.๘๑	๓.๖๐	๐.๐๐๒
บ้านหลัก	๖.๕๐	๒.๓๕	๕.๓๓	๒.๗๐	๓.๘๕	๐.๐๐๓
บ้านตาเบ๊ะ	๗.๓๐	๒.๒๕	๑๑.๐๐	๓.๖๘	๔.๐๔	๐.๐๐๑
บ้านโพธิ์สว่าง	๖.๘๖	๒.๒๗	๑๐.๗๑	๔.๔๖	๓.๓๘	๐.๐๑๕
บ้านเกษนาค้อ	๗.๓๗	๑.๖๐	๑๐.๓๗	๓.๓๔	๒.๓๑	๐.๐๔๔
บ้านทุ่งชัย	๗.๕๑	๑.๘๘	๑๑.๔๑	๓.๐๕	๓.๖๕	๐.๐๐๔
บ้านนาค้อ	๗.๗๕	๓.๔๐	๑๒.๒๕	๒.๒๒	๕.๒๐	๐.๐๑๔
บ้านโนนสมบูรณ์	๗.๐๐	๒.๐๐	๕.๗๓	๓.๖๓	๒.๘๐	๐.๐๑๕
บ้านนาจะเรียม	๗.๗๕	๒.๕๔	๑๑.๐๖	๒.๗๒	๓.๕๑	๐.๐๐๓
บ้านหนองอาเสาะ	๖.๖๗	๒.๐๘	๑๓.๐๐	๒.๖๕	๓.๖๒	๐.๐๔๕
บ้านเนินเสรี	๗.๐๐	๓.๑๒	๑๑.๕๐	๔.๑๑	๖.๖๐	๐.๐๐๐
เฉลี่ยรวม	๗.๔๓	๒.๓๒	๑๐.๕๘	๓.๒๖	๑๑.๒๒	<๐.๐๐๑

*ใช้สถิติ Pair t-test

ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าการกินมันดิบ หรือกินสุก ๆ ดิบ ๆ จะก่ออาการพิษรุนแรงได้ มักเชื่อเพียงว่าถ้ากินมันเผากับเหล้าเท่านั้นจึงจะเกิดพิษ, นอกจากนั้นชาวบ้านยังใช้ใบมันสำปะหลัง ลวกจิ้มกินกับน้ำพริก แม้ว่าความร้อนจะช่วยทำลายพิษของใบมันสำปะหลังได้ แต่ก็มีความเสี่ยงในกรณีที่ลวกแล้วไม่สุก ก็อาจก่ออันตรายได้, ทางด้านสัตว์มีพิษพบว่าหลายหมู่บ้านมีความเชื่อว่าน้ำต้มคางคกบำบัดโรคเอชไอวีระยะเอดส์ได้ โดยยกตัวอย่างผู้ป่วยในหมู่บ้านมาอ้าง ซึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งนอกจากจะได้รับการอันตรายจากพิษคางคกแล้ว ยังเสียโอกาสในการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันได้ผลดี.

ด้านเห็ดพิษซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ และเกิดเหตุการณ์อันตรายถึงชีวิตบ่อยที่สุดนั้น เนื่องด้วยสภาพสังคมชนบท และฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจนทำให้ชาวบ้านยังนิยมเก็บเห็ดป่าเห็ดตามท้องไร่มาบริโภคอยู่เป็นประจำ. จากข้อมูลที่ได้พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้ว่าเห็ดชนิดใดกินได้หรือเป็นพิษ แต่ใช้การคัดแยกโดยอาศัยประสบการณ์ของคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งก็ไม่ทราบว่ามีความรู้และประสบการณ์มากพอหรือไม่ และการพิสูจน์ว่าเห็ดชนิดใดเป็นเห็ดพิษหรือไม่โดยใช้ภูมิ

ปัญญาชาวบ้าน เช่นการดูสีข้าวคั่ว, ข้าวสวย, ซอญเงิน ที่ใส่ลงไปต้มพร้อมกับเห็ดว่าเปลี่ยนสีหรือไม่ ก็ไม่ได้เป็นเครื่องมือที่ถูกต้องและดีพอ เนื่องจากมีเห็ดพิษหลายชนิดไม่ทำให้เปลี่ยนสี โดยเฉพาะกลุ่มเห็ดระโงกหิน (ระงาก) ซึ่งมีพิษร้ายแรงที่สุด. การให้ความรู้ที่ถูกต้อง รวมถึงการปรับเปลี่ยน ความเชื่อ และทัศนคติเดิมที่ไม่ถูกต้องเป็นสิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณา และแก้ไข เพื่อให้การถ่ายทอดความรู้เกิดประสิทธิผลที่ดี ซึ่งเวทีประชาคมจะเป็นเวทีที่จะสามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี.

ด้านการศึกษาถึงประสิทธิผลการถ่ายทอดความรู้เรื่องพิษและสัตว์มีพิษสู่ชุมชนด้วยการประชาคมอย่างง่าย พบว่ากลุ่มตัวอย่างของทุกหมู่บ้านที่ผ่านการประชาคมอย่างง่ายมีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงขึ้นกว่าก่อนถ่ายทอดความรู้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕. อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาดูระดับคะแนนที่เพิ่มขึ้นแม้จะสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ระดับคะแนนไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยปัจจัยด้านภาษาท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างใช้ภาษาเขมรและส่วยเป็นส่วนใหญ่ การให้ความรู้เบื้องต้นด้วยสื่อวีซีดี ซึ่งนำ

เสนอด้วยภาษาไทยกลาง อาจทำให้การสื่อสารไม่ได้ผล โดยเฉพาะการเรียกชื่อพืชและสัตว์มีพิษบางชนิดที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งหากสื่อการเรียนรู้อาจมีการปรับเปลี่ยนภาษาให้สอดคล้องกับภาษาของชุมชน เช่นบรรยายเป็นภาษาท้องถิ่นก็จะทำให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น, บัณฑิตด้านความเชื่อและทัศนคติเดิมซึ่งเวทีประชาคมอย่างง่ายมีข้อจำกัดด้านเวลา ทำให้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติเดิมของชาวบ้าน เช่น เรื่องยางต้นสบูดำ หัวและใบมันสำปะหลังดิบ, การแก้พิษโดยใช้น้ำมันแทนที่จะเป็นผงถ่าน ซึ่งบัณฑิตกล่าว หากมีการสำรวจหรือสอบถามข้อมูลด้านความเชื่อและทัศนคติของชุมชนก่อนล่วงหน้า แล้วนำมาสร้างกลวิธีเพื่อเน้นย้ำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในเวทีประชาคมก็จะเกิดประโยชน์อย่างมาก. อีกบัณฑิตหนึ่งซึ่งคิดว่าน่าจะมีความสำคัญมากก็คือ ชาวบ้านโดยทั่วไปยังขาดทักษะ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด และวัตถุประสงค์ของการทำประชาคมที่ต้องการมุ่งเน้นให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยคนในชุมชนเอง เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาชุมชนยังมีการทำประชาคมในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพน้อยมาก. อย่างไรก็ตามแม้ผลของระดับคะแนนอาจจะไม่สูงดังที่คาดหวังแต่การทำประชาคมอย่างง่ายก็ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้, มีเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้เรียนรู้ถึงความเชื่อ ทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการตื่นตัวและตระหนักถึงปัญหาเกี่ยวกับพืชและสัตว์มีพิษของชุมชน และที่สำคัญการประชาคมจะนำมาซึ่งบทสรุปสำหรับการบริหารจัดการปัญหาเกี่ยวกับพืชและสัตว์มีพิษว่าจะมีมาตรการป้องกันและควบคุมดูแล เพื่อความปลอดภัยของชุมชน โดยคนในชุมชนเองได้อย่างไร.

ข้อสังเกตส่งท้าย แม้พืชและสัตว์มีพิษเป็นปัญหาสำคัญของการสาธารณสุขไทย แต่จากการทบทวนรายงานปฏิบัติการพิษจากพืชและสัตว์มีพิษพบว่าต่ำกว่าความเป็นจริงมาก ซึ่งอาจเนื่องจากการเก็บและบันทึกข้อมูลของบุคลากรทางการแพทย์ไม่ครบถ้วนและสมบูรณ์เพียงพอ โดยมักจะลงข้อมูลการวินิจฉัยโรคตามอาการและอาการแสดงมากกว่าสาเหตุของการเกิดโรค จึงทำให้ข้อมูลด้านวิทยาการระบาดบางส่วนขาดหายไป.

กิตติกรรมประกาศ

เจ้าหน้าที่ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ จังหวัด อุบลราชธานี ได้ให้คำแนะนำและสนับสนุนสื่อการเรียนรู้อาพพิท และ VCD เรื่องพืชและสัตว์มีพิษ. เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยและอาสาสมัครสาธารณสุขในพื้นที่ได้อำนวยความสะดวกในการจัดเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาครั้งนี้.

เอกสารอ้างอิง

๑. กองระบาดวิทยา. รายงานสำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข; ๒๕๕๐.
๒. สมคิด คงอยู่, นิภาพรรณ สฤทธิศรีภักดิ์, โสภณ เอี่ยมศิริถาวร. ระบาดวิทยาของการได้รับพิษจากการรับประทานเห็ด ในประเทศไทย ปี พ.ศ. ๒๕๔๑. สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข; ๒๕๔๑ ค้นหาได้ที่ http://epid.moph.go.th/weekly/w_2548/Weekly_48_homepage/wk48_09/wk48_9_3.html
๓. วันทนี วัฒนาสุรภักดิ์. Cassava poisoning. สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค, ๒๕๔๘ ค้นหาได้ที่ http://203.157.15.4/fact/Cassava_fact.htm
๔. งานระบาดวิทยา. รายงานระบาดวิทยา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดศรีสะเกษ เดือนสิงหาคม ๒๕๕๐; ๒๕๕๐.
๕. งานเวชสถิติ. รายงานเวชสถิติ โรงพยาบาลชุมชน ปี ๒๕๔๘; ๒๕๔๘.
๖. ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ เขต ๑ อุบลราชธานี. โครงการถ่ายทอดวิทยาศาสตร์การแพทย์สู่ชุมชน; ๒๕๕๐.
๗. ประวิทย์ เสรีจรรยา. สัมภาษณ์ผู้เสียชีวิตจากการกินพืชพิษ; ๒๕๕๐.
๘. กาญจนา แก้วเทพ. ความเรียงว่าด้วยสตรีกับสื่อมวลชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; ๒๕๔๒.
๙. พลเดช ปิ่นประทีป, ยุทธคนัย สีดาหส่า. รายงานผลการวิจัยโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การส่งเสริม ประชาคม สื่อมวลชนเพื่อสุขภาพ. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.); ๒๕๔๕.

เอกสารอ่านเพิ่มเติม

๑. อติสรณ์ มนต์วิเศษ. สัตว์ทะเลที่มีพิษและเป็นอันตราย. J Environ Med 2001; 3:315-26.
๒. จำลอง เฟื่องคล้าย. พืชมีพิษในประเทศไทย. J Environ Med 2001; 3:327-53.
๓. Boonthavikoon T. เห็ดกินได้และเห็ดพิษ. วารสารราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๕; ๒๗:๑๑๑-๑๑๔.
๔. เปี่ยมศักดิ์ เมณะเสวต, สมชัย บรรณกิจดี. ภาวะพิษปลาปักเป้า. วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข ๒๕๕๐; ๑:๒๐๔-๕.